

**UNIVERZA V LJUBLJANI**  
**FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

**Nina Pahor**

**Vpliv globalizacije na košer in halal**

**Diplomsko delo**

**Ljubljana, 2016**

**UNIVERZA V LJUBLJANI**  
**FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

**Nina Pahor**

**Mentor: izr. prof. dr. Marjan Smrke**

**Vpliv globalizacije na košer in halal**

**Diplomsko delo**

**Ljubljana, 2016**

## *Zahvala*

*Največja zahvala gre mojim staršem, ki so me podpirali in spodbujali celo življenje ter mi omogočili, da sem prišla do te točke.*

*Iskrena hvala gre tudi mojemu mentorju, ki mi je s svojimi idejami in napotki pomagal, da sem uspešno napisala diplomsko delo.*

*In hvala vsem ostalim, ki so mi stali ob strani in mi pomagali priti do cilja.*

## **Vpliv globalizacije na košer in halal**

V diplomskem delu sem na kratko predstavila značilnosti islama in judovstva, največ pozornosti pa sem posvetila prehranskim pravilom, ki veljajo za košer in halal. V sodobnem času zaradi globalizacije prihaja do srečevanja različnih kultur, multikulturalizma ter do soočanja med večinsko kulturo in kulturnimi manjšinami. Tu se postavljajo vprašanja o izpolnjevanju verskih (prehranskih) predpisov v sodobnem svetu, ki se razlikuje od sveta, v katerem so predpisi nastali. Ugotovila sem, da je v sodobnem svetu težko upoštevati vse prehranske zapovedi svoje vere, saj zaradi razselitve po svetu nimajo vsi predstavniki določene vere istih pogojev za izvajanje predpisov. Vendar so muslimani in Judi, ki želijo te predpise upoštevati, kljub vsemu našli način, da se jih, kolikor je mogoče, držijo. Ob tem jim je v veliko pomoč tudi svetovni splet, kjer dobijo potrebne informacije. Zadnji del diplomskega dela sem namenila zakonom v Sloveniji, ki določajo obredno klanje, in naštel nekaj podjetij, kot so Perutnina Ptuj, Žito, Droga Kolinska, ki proizvajajo v skladu s halal predpisi.

**Ključne besede:** judaizem, islam, košer, halal, globalizacija.

## **The impact of globalization on kosher and halal**

In this thesis I briefly introduced the characteristics of Islam and Judaism but I mainly focused on nutritional rules that apply for kosher and halal.

Due to globalization in our modern times different cultures encounter. This leads to multiculturalism and also to confrontations between the majorities and minorities within these cultures. Questions emerge about the fulfillment of religious (dietary) rules in the modern world, which is different from the world in which the rules were formed. I found that in the modern world it is difficult to consider all the commandments of these religions. Due to displacements around the world, not all representatives of a particular religion have the same conditions for the implementation of these rules. Muslims and Jews, however, found a way for these regulations and rules to be followed as much as possible. They find help through the internet, where they get the necessary information. The last part of the thesis I devoted to the laws in Slovenia, which decide on ritualistic slaughters and I have also listed a few companies who produce their products according to halal regulations.

**Key words:** Judaism, Islam, kosher, halal, globalization.

## **Kazalo**

UVOD .....	6
1 JUDAIZEM .....	8
1.1 ZGODOVINA JUDOV .....	8
1.2 SVETI SPISI .....	9
1.3 PRAVILA PREHRANJEVANJA .....	9
2 ISLAM.....	12
2.1 SPLOŠNE ZNAČILNOSTI .....	12
2.2 KRATKA ZGODOVINA .....	12
2.3 SVETE KNJIGE.....	13
2.4 PRAVILA PREHRANJEVANJA .....	13
3 ANTROPOLOŠKA RAZLAGA VERSKO UTEMELJENIH PREHRANSKIH PRAVIL.....	16
4 GLOBALIZACIJA IN RELIGIJA .....	19
4.1 GLOBALIZIRANJE RELIGIJ .....	20
5 JUDI V SODOBNEM SVETU.....	24
5.1 KOŠER HRANA V SODOBNEM SVETU.....	24
6 MUSLIMANI V SODOBNEM SVETU .....	26
6.1 HALAL HRANA V SODOBNEM SVETU .....	26
7 SODOBNI DRŽAVNI ZAKONI V ZVEZI Z OBREDNIM KLANJEM .....	28
7.1 PRAVICE ŽIVALI, SVOBODA RELIGIJE IN DISKRIMINACIJA .....	29
7.2 OBREDNI ZAKOL IN MULTIKULTURALIZEM .....	30
7.2.1 POTREBA PO »LEGALNEM PROSTORU«.....	30
7.2.2 NEPOTREBNO TRPLJENJE.....	31
7.2.3 REŠITEV? .....	32
8 OBREDNO KLANJE V SLOVENIJI .....	34
SKLEP .....	35
LITERATURA .....	37

## UVOD

Med svetovnimi religijami tudi judaizem in islam zapovedujeta pravila prehranjevanja. V judaizmu se ta navezujejo na postavo prehrane (kašrut), ki je zapisana v t. i. Mojzesovih knjigah, v islamu pa so vsa pravila zapisana v Koranu in nekaterih hadisih. Ta pravila zapovedujejo način priprave hrane in da se mora meso določenih živali pridobiti na poseben način, in sicer z obrednim klanjem, ki ga mora izvajati pripadnik vere (islama ali judovstva), v judaizmu mora biti za izvajanje celo šolan.

Težava v sodobni družbi se pojavi pri obrednem zakolu, ker družba ne dovoljuje omamitve živali pred zakolom, medtem ko družba hkrati omamitev uzakonja. Vendar ta težava v družbi ni obstajala od nekdaj. Paradoks je, da judaizem s tem načinom zakola teži k temu, da bi žival kar najmanj trpela. Ker pa kljub temu zagovorniki pravic živali takšno klanje smatrajo kot mučenje, je veliko evropskih držav sprejelo zakonske prepovedi obrednega klanja, čeprav ni znanstvenih dokazov, da bi žival pri obrednem zakolu trpela bolj kot trpi pri zakolu z omamitvijo. Nekatere države so našle rešitve za pripadnike teh dveh ver, in sicer da omogočajo uvoz mesa in izdelkov iz držav, kjer je obredno klanje še dovoljeno.

Tudi Slovenija je v Zakonu o zaščiti živali, ki ga je potrdila leta 2007, prepovedala obredno klanje, razen če se izvaja obredni zakol z religioznim ceremonialom in zakol opravi pooblaščen oseba (iz verske skupnosti). Imamo tudi nekaj proizvajalcev, ki so pridobili dovoljenje za halal klanje in s tem nadaljnjo izdelavo izdelkov iz halal mesa.

Najprej bom na kratko predstavila zgodovino Judov in muslimanov, pri čemer bom podrobneje opisala košer, prehranska pravila pri Judih, in halal, pravila prehranjevanja pri muslimanih. Nato bom poskusila prikazati vpliv globalizacije na upoštevanje teh prehranskih pravil. V sodobni družbi se pojavijo nove možnosti za doseganje oziroma upoštevanje pravil, ki jih zapoveduje vera. Zaradi razseljevanja ljudi po svetu in s preselitvijo izven matične države postane zadovoljevanje določenih potreb veliko težje. Zato si migranti, turisti in na tujem živeči pripadniki judovstva in islama pomagajo s socialnimi omrežji in svetovnim spletom. Gre za hitro in lahko dosegljive informacije na primer o hrani, ki ustreza prehranskim pravilom.

Hrana in kulinarična umetnost sta zelo pomembni v vsaki kulturi. Kuhano in surovo sta to, kar je kultura proti naravi. Nekatere kulture oziroma družbe želijo z različnimi načini in pravili prehranjevanja izraziti svojo drugačnost, se ločiti od drugih.

Z upoštevanjem običajev pri obedovanju so se ustvarili prehranski rituali. Samo dejanje je konstanten opomin na preteklost in učinkovito zagotavlja povezanost določene skupine ljudi (Quaknin 1997, 102).

# **1 JUDAIZEM**

Judaizem je monoteistična religija, ki je pomembno zaznamovala dve današnji največji religiji, krščanstvo in islam. Ima več značilnosti rodovne religije kot pa svetovne. Danes judaizem šteje okoli 18 milijonov pripadnikov (Smrke 2000, 170). Judovstvo ima tudi širši pomen, ker je povezano z judovskim ljudstvom. Z običaji, s pisavo, z jezikom in drugimi značilnostmi judovstvo označuje tudi etnično pripadnost (Jelinčič Boeta 2010, 7).

## **1.1 ZGODOVINA JUDOV**

Začetki judovstva segajo kar 3000 let v preteklost. Takrat so na območju Jeruzalema prevladovali Perzijci in ravno takrat se je utrdilo judovstvo. V času Nebukadnezarja II. so bili Judi izgnani iz Jeruzalema. Po osvajanjih Kira II. Velikega so se počasi razširili tudi na območju Babilona in Egipta. Kasneje so se vrnili v Jeruzalem in to mesto uredili kot tempeljsko skupnost. Uveljavila se je stroga ločitev na Jude in Nejude. Judi so upoštevali šabat in sobotno leto, bili so obrezani, izpolnjevali so Mojzesovo postavo (Toro). Poroke med Judi in Nejudi so bile strogo prepovedane. Postavljen je bil samo en Tempelj, kasneje so v namen molitve, petja in branja Tore postavili sinagoge.

V času zmage Aleksandra Velikega se je v judovskih skupnostih začutil grški vpliv. Vendar je po njegovi smrti ozemlje razpadlo na manjše enote. Judovske skupnosti so se ločile, kljub vsemu pa jih povezuje Jeruzalem kot osrednje mesto in Sveto pismo.

Leta 191 pr. n. št. so se za Vzhod začeli zanimati Rimljani. Ti so Jeruzalemu in okolici vladali vse do časa Konstantina. Življenje Judov pod Rimljani ni bilo lahko.

Judeja je dobila novo ime, postala je Palestina. V tem času je bilo spreobračanje tujerodnih pripadnikov v judovstvo močno oteženo zaradi prepovedi obrezovanja novih možnih članov. Nič lažje ni bilo življenje za Jude v času Konstantina, ki se je spreobrnil v krščanstvo. Od konca 7. stoletja naprej so Vzhod začasno obvladovali muslimani. Judom so se življenjske razmere izboljšale. Sodelovali so v kulturnem svetu in na področju astronomije, kemije, filozofije, matematike, ponekod so se povzpeli tudi na vplivne položaje. V Španiji se je začel uporabljati jezik ladino, na Nemškem pa jidiš. Kmalu, v času križarskih vojn, je življenje Judov v krščanski Evropi postalo neznosno. Vse od 11. stoletja naprej so se dogajali nenehni pomori Judov po vsej Evropi, če pa jih niso pomorili, so bili prisiljeni v spreobrnitev. Od 17. stoletja naprej se je začela kazati svetla prihodnost za Jude. V zahodni Evropi so postali vedno



bolj cenjeni in vključeni v gospodarske ter družbene sisteme. Veliko se jih je odselilo v Ameriko. V 19. stoletju so dosegli enakopravnost. V Angliji in Nemčiji so veljali za lojalne državljane, ki se od drugih ločijo po veri. V času od 1939 do 1945 jih je doletela še ena velika nesreča – v holokavstu je bilo ubitih več kot 6 milijonov Judov. S tem so bili evropski Judi skorajda iztrebljeni. Ta poboj in neodzivanje večine vlad sta vplivala na odnose med Judi in Nejudi še danes (Partridge 2009, 265–272).

## 1.2 SVETI SPISI

Tora oziroma Peteroknjižje je najosnovnejša sveta knjiga judaizma. Biblija ali Tanah se deli na 24 knjig, ki so razvrščene v tri sklope. To so Tora (Peteroknjižje), Preroki (Neviim) in Spisi (Ketuvim). Vsa besedila v judovskem Svetem pismu naj bi nastala najkasneje v 2. st. pr. n. št. Judovska Biblija je napisana v hebrejščini. Tora, ki dobesedno pomeni »navodilo« ali »zakon«, se zajema tudi 613 zapovedi, ki so zajete v Mojzesovih petih knjigah, ter na celoten sklop religioznih in družbenih zakonov, ki so se razvili v skladu z njo. Poglavlja in oštevilčeni stavki, kot jih poznamo danes, so bili uvedeni v 16. stol. (Jelinčič Boeta 210, 11).

Talmud, hebrejsko »študij«, je najpomembnejše delo v ustni Tori, v obliki dolgega aramejskega komentarja razdelkov mišne (»najstarejše ohranjeno delo rabinskega slovstva«) (Unterman 2001, 183). Mišna je razdeljena na 6 »zapovedi«, ki govorijo o sabatu, poljedelskem pravu, praznikih, družinskem pravu, tempeljskih obredih, odškodnini in zakonih o jedi in čistoči. Talmud je torej sestavljen iz med seboj prepletenih besedil mišne in gemare. Lahko bi mu rekli velika enciklopedija judovskega nauka (Unterman 2001, 281).

## 1.3 PRAVILA PREHRANJEVANJA

Kašrut (ang. kashrut) je judovski izraz, ki pomeni primerno oziroma ustrezno hrano ter se navezuje na zakon, ki opisuje celotno zbirko pravil priprave in uporabe hrane za uživanje.

Judovska postava prehrane določa, katera hrana je košer (kosher), primerna za uživanje. Košer je beseda, ki ni zapisana v Mojzesovih knjigah. V hebrejščini pomeni 'užiten, čist, ustrezen'. Sama priprava košer hrane, ki mora biti čista, je v večini obredna. Tudi človeka lahko označimo s košer, če spoštuje prehranske zakone, če je resnično vreden zaupanja ali če povsem upošteva zapovedi halake (Unterman 2001, 149). Ali kot je zapisano v Bibliji, »da morete razlikovati med nečistim in čistim, med živalmi, ki jih smete, in živalmi, ki jih ne smete uživati« (5 Mz 14, 3–21).

Poglavitno zanimanje je namenjeno vrstam živali, ki jih privrženci lahko jedo, in načinu priprave te hrane. Živali se delijo na tahor ali čiste in tame ali nečiste. Meso tahor živali je

dovoljeno jesti, če je pripravljeno na pravilen način. Tame ali nečisto se nanaša na živali, ki se ne smejo jesti pod nobenimi pogoji. Dovoljeno je jesti sesalce, ki imajo razcepljena kopita in so prežvekovalci. Ostali so ocenjeni kot nečisti. V Bibliji je seznam nečistih ptic, na katerem najdemo sokola in orla, a ne vsebuje pravil, kako razlikovati med čisto in nečisto ptico. Ribe, če le imajo plavuti in luske, so dovoljene. Na primer krap, postrv in losos. Lahko so iz morja ali iz sladke vode. Prepovedani so morski psi, jegulje in somi. Vodni nevretenčarji, kot so raki, jastogi in rakovice, spadajo v kategorijo nečistih.

Poleg pravil, katere živali smejo jesti, morajo Judi upoštevati še ukazana pravila priprave hrane. Izučen klavec (šohet) mora pri izvajanju obrednega klanja upoštevati številne natančne zahteve. Šohet mora biti odrasel Jud, ki ga potrdi ugleden rabin, da je vreden zaupanja. Upoštevati mora na primer, da ima oster nož brez zarez ali nepravilnosti, požiralnik in sapnik živali mora prerezati v enem tekočem gibu. Kri se takoj prekrije z zemljo. Če želi doseči še zahtevnejše pogoje 'glatt košerja', mora pregledati, ali ima klavna žival kakšno bolezen ali nepravilnost na vitalnih organih. Zaradi tega lahko žival postane terefa.

Terefa se navezuje na pokvarjeno košer žival, katere meso je prepovedano jesti. Dandanes se nanaša na večino nečistih jedi, včasih pa se je nanašala samo na od zveri raztrgano žival. Pri obrednem klanju se mora žival pregledati, da nima kakšnih hib, zaradi katerih bi umrla v roku enega leta. Posebno pozornost namenijo pljučem (Unterman 2001, 286).

Pomembna značilnost judovskega prehranskega zakona je tudi prepoved mešanja mleka in mesa. Navezuje se na tri prepovedi: kuhanje mesa in mleka skupaj, jesti tako mešanico ter uživati kakršnekoli koristi od te mešanice. Izdelek, ki je parve (nevtralen), torej ni ne mleko ne meso, je mogoče uživati skupaj z mesom ali mlekom. To so jajca, zelenjava in ribe. Vendar rib ne smeš uživati skupaj z mesom, ker velja za nezdravo. Med zaužitjem posamične hrane (mleka ali mesa) mora do naslednjega obroka, ki bo vseboval eno od teh dveh sestavin, preteči 6 ur. V Bibliji je še zapisano: »Nobene mrhovine ne smete jesti. Smeš jo dati tujcu, ki je znotraj tvojih vrat, da jo pojé, ali pa prodati tujcu; kajti sveto ljudstvo si GOSPODU, svojemu Bogu. Ne kuhaj kozliča v mleku njegove matere!« (5 Mz 14, 21).

Prepovedana je tudi uporaba in zauživanje krvi ali česarkoli, kar vsebuje kri. Rešitev je v pripravi hrane, tako da namakajo ali nasolijo meso pred uporabo ali pa ga spečejo na odprtem ognju. »V nobenem od svojih prebivališč ne smete uživati nobene krvi, pa naj bo od ptic ali od živine. Kdor koli bi užil katero koli kri, takšnega naj iztrebijo iz njegovega ljudstva« (3 Mz 7, 26–27) (Masoudi 1993, 667–670).

Prašič (hebr. hazir) je žival, ki jo judovski verski predpisi prehrane prepovedujejo. Označen je za umazano, nečisto žival. V hebrejščini imenovan hazir je tudi strašna žaljivka. V Talmudu je zapisano, da je prašič simbol hinavščine. Navzven je vidna lastnost košer živali (preklani parklji), a v sebi nima pomembne druge lastnosti (želodca prežvekovalca). Pravilo neuporabe svinjine upoštevajo tudi Judi, ki se drugače pravil prehrane ne držijo tako zelo. S svinjino se ne sme niti prekupčevati. Predvsem se verjame, da uživanje svinjine poraja živalsko slo, ovira dušo in onemogoči dosego svetosti (Unterman 2001, 223).

Alkohol (opojne pijače) imajo pomembno vlogo v številnih biblijskih zgodbah in prepovedih. Vendar se vino priporoča pri mnogih obredih. Kot spodbujevalno sredstvo pri verskih obredih ga pijejo pripadniki hasidskega gibanja (Unterman 2001, 20). Na porokah uporabljajo posvečeno vino (Laws of religion 2012a).

## **2 ISLAM**

### **2.1 SPLOŠNE ZNAČILNOSTI**

Islam je najmlajša od treh največjih svetovnih religij. Nastal je na istem geografskem področju kot judaizem in krščanstvo in tudi v marsikaterih pogledih se navezuje na ti dve religiji. Vendar pa islam goji prepričanje, da predstavlja nadgradnjo judaizmu in krščanstvu. Beseda 'islam' je arabskega izvora, gre za izpeljanko besede 'salam', ki pomeni mir (Smrke 2000, 262). »Pojem islama je zelo splošen, saj islam ne predstavlja samo religije, ampak celovit način življenja za skoraj tretjino svetovnega prebivalstva. Je celota, ki hkrati vključuje vero, ekonomijo, politiko, pravo, izobraževanje, družbo itd.« (Pašič 2005, 17). Muslimani so ljudje, ki verjamejo zapovedim islama, sama beseda 'musliman' izhaja iz turško-perzijske besede 'muslim', ki pomeni predan bogu (Smrke 2000, 262).

### **2.2 KRATKA ZGODOVINA**

Vera je nastala okoli leta 610 n. š. v Meki. Takrat je Mohamed začel verjeti, da prejema božja sporočila, ki jih mora predati naprej. Vsa ta sporočila so zbrana v sveti knjigi Koran. Mohamed, ki velja za Alahovega Poslanca, je verjel, da so ta sporočila resnično Alahove besede in ne njegova lastna stvaritev. Le-te mu je posredoval nadangel Gabrijel (melek Džibril). Eden in edini je Alah. Samo en milosten in mogočen bog (Partridge 2009, 356–358).

»Alah je, razen Njega ni boga. Živi in je Večen! Dremež ga ne prevzema in ne sen! Njegovo je vse, kar je na nebu in na Zemlji! Kdo je ta, ki bi si pri Njem zavzemal, razen z Njegovim dovoljenjem? On ve, kaj je pred ljudmi, in ve, kaj je za ljudmi, a ljudje od Njegovega znanja vedo le toliko, kolikor On želi! Njegov Prestol nebesa in Zemljo obsega in Njemu njih čuvanje ne preseda. On je Najvišji, on je Veličasten!« (Sura 2, 255).

V Meki so začeli nasprotniki te vere preganjati Mohamedove privrženke. Zato se je leta 622 Mohamed skupaj s 70 možmi in njihovimi družinami preselil v Medino (takratni Jasrib). To dejanje je imele ključno vlogo pri muslimanskem začetku šestih let. V Medini se je islam izoblikoval v religijo (Partridge 2009, 358).

Islam je strogo monoteistična religija, kar pomeni verovanje v enega boga. Boga postavlja v središče človekovega bivanja, vere, mišljenja in delovanja, človeka pa poskuša podrediti »božjemu zakonu«. Od človeka se zahteva popolna predanost in upoštevanje t. i. božje volje. (Janković 2000, 54). Ta predanost in podrejenost Alahu za muslimane pomeni, da se človek ne podreja drugim oblikam skušnjave. Vdanost islamu za njih pomeni bolj približevanje kot

odrekanje. Pomeni popolno izročitev, v kateri ni bogu ničesar prikritega. Verovanje v enega boga za muslimane pomeni, da je samo bog stvarnik vsega, da je samo bog vreden čaščenja in da samo njemu pripadajo imena ter atributi popolnosti. Temeljno načelo islama je stremljenje k enotnosti, ki je posledica edinstvenosti boga. Kot 'zločin' obravnavajo kakršnokoli povezovanje bitja z bogom – ne odobravajo utelešenja boga, pa tudi posredništva med bogom in človekom ne. Musliman razume družbo kot družbo brez predsodkov, razredov, razlikovanj, hierarhij – kot enotno združbo. Med seboj se lahko razlikujejo le po pobožnosti (Etienne, 1987, 74–84).

Temelji islama so splošni temelji, ki obsegajo vse vidike življenja, in kdor ne veruje v ta načela, ne more biti musliman (Pašić 2005, 37).

### **2.3 SVETE KNJIGE**

Koran ("kar je za branje") je sveta knjiga muslimanov, ki verujejo, da vsebuje božje razodetje Mohamedu preko nadangela Gabrijela med zadnjimi 22 leti njegovega življenja (Smrke 2000, 262). Njegov avtor je torej Alah in ne Mohamed (po islamski doktrini). Razodetja so se najprej širila ustno, kmalu pa so jih tudi zapisali, vendar so jih šele po Mohamedovi smrti zbrali v knjigo. Koran uči o edinosti in moči Alaha in tem, v »kaj morajo muslimani verovati«. Daje jim tudi natančne napotke za življenje. Ker Koran velja za božjo besedo, se ga skuša večina muslimanov naučiti brati v izvirniku, tj. v arabščini, čeprav ta (večinoma) ni njihov materni jezik. Samo šestina vseh muslimanov na svetu je Arabcev.

Koran je nastal v 7. stoletju po zaslugi prvega kalifa Abu Bakhra in Mohamedovega posvojenca Harita ter tretjega kalifa Usmana. Sestavljen je iz 114 sur – poglavij. Do korana se goji globoko spoštovanje in zato ga nikoli ne položijo na tla (Smrke 2000, 264).

### **2.4 PRAVILA PREHRANJEVANJA**

Halal je arabska beseda, ki pomeni dovoljeno ali neprepovedano. Sam izraz 'halal' se pogosto uporablja tudi za opis duševno ali religijsko »čistega«. Človek ne more spremeniti haram (prepovedano) v halal (dovoljeno).

Halal, torej dovoljena hrana in pijača, so jajca, ribe in mlečni izdelki, piščančje in puranje, kozje, ovčje in zajčje meso, kruh, testenine, riž, vse sadje in zelenjava, kava, sokovi, čaji in podobno. Prav tako pa meso živali, zaklanih po dhabhu (pravilih halal zakola).

Tudi muslimanom namenjeni recepti na spletu opozarjajo, da je pri halal zakolu treba upoštevati, da je izbrana žival zdrava in ne sme biti prašič. Zakol izvaja mesar, ki je

musliman, in sam zakol ne sme potekati pred drugimi živalmi. Mesar mora imeti zelo oster nož in na hitro, brez sile prerezati grlo, požiralnik in vratne žile, a ne hrbtenice. Žival naj bi maksimalno krvavela in tak zakol mora potekati samo v Alahovem imenu. Ob tem mora zmoliti besede 'Bismillah, Allah akbar' («V Alahovem imenu, Alah je največji») (Recepti 2015). Pri vsem tem se morajo upoštevati strogi higienski standardi.

Haram je arabska beseda, katere pomen označuje prepovedano oziroma nedovoljeno. Muslimanom ni dovoljen haram, to pomeni, da ne smejo uporabljati haram živil. To so svinjsko meso in vsi njegovi izdelki, alkohol, cigarete, kri in izdelki z njo, meso umrlih živali, ki niso bile zaklane v Alahovem imenu, meso živali, ki jo je zaklal nemusliman, meso mesojedih živali (kot so tiger, lev, orli, kače ...), meso osla, psa, opice ali slona, meso, ki je bilo žrtvovano drugemu bogu ali boginji, in hrana, ki vsebuje haram živila (sladoled, ki vsebuje rum, ribe, ki so pripravljene z vinom, in podobno).

Če musliman zavedno uporabi ta prepovedana živila, se po islamskem verovanju to smatra kot greh. Vendar če gre za samo preživetje človeka v najbolj nemogočih razmerah, se uporaba zgoraj naštetih živil ne smatra za haram, a se mora uporabiti v minimalnih količinah, ki zagotavljajo preživetje.

V današnjem času se pogosteje pojavljajo težave, ker veliko izdelkov vsebuje emulgatorje, torej sestavine, ki hrani podaljšujejo rok trajanja, ali barvilo, kot je na primer E474, ki je v resnici prašičja oziroma živalska maščoba, ki pa je pri muslimanih prepovedana. Pri tem se torej pojavi težava uporabe velikega števila izdelkov (Haram i halal u islamu 2015).

Koran navaja, da obstajajo samo štiri vrste prepovedanih živil: mrtvo meso, kri, prašiči in hrana, nad katero je bilo klicano drugo ime namesto Alahovega. »Prepoveduje vam le poginule živali, kri, svinjsko meso in tisto, kar je bilo zaklano v imenu nekoga drugega, in ne Allaha. Kdor pa je prisiljen jesti zaradi nuje, in ne zaradi želje, in ne več, kot je treba, ne greši, kajti Allah oprošča in je vsemilosten« (2:173). »Mrtvo meso« je meso živali, ki so poginile in niso umrle zaradi naklepnega zakola ali lova. Obstajajo številni hadisi, ki to pojasnjujejo. Na primer, če žival umira, vendar še ni mrtva, je dovoljeno, da jo zakoljejo in pojejo njeno meso.

Mohamed naj bi pravil, da je dovoljena uporaba kože že mrtvih živali, kot so ovce ali koze, čeprav je meso take živali prepovedano pojesti. V nekaterih hadisih je določeno, da mora biti koža očiščena s strojenjem, preden jo je mogoče uporabljati. Dovoljeno je piti iz kož živali, ki so jih lastili in jih zaklali Berberi.

Kot je prepovedano v Koranu, da se jedo prašiči ali mrtvo meso, je v hadisih zapisano, da je prepovedano prodajati prašiče, mrtve živali ali maščobe z mrtvimi živalmi (ali implicitno, njihovo meso) in uporabljati maščobe za katerikoli namen, kot je mazanje čolnov in kože ali za olje za svetilke. Mohamed v več hadisih prosi Alaha, da zaklinja Jude, ker prodajajo maščobe za uporabo v druge namene, čeprav so prepovedane, da jih sami jedo. Tu se pokaže jasno nasprotje z muslimani, ki imajo prepovedano prodajo živil, ki jih je prepovedano jesti.

Muslimani si dodatne prepovedi hrane, ki jih je Alah postavil Judom, razlagajo kot posledico njihovega hudodelstva, predvsem zaradi njihove zavrnitve sprejetja islama, kar ovira druge pri sprejemanju le-tega, zaradi umora preroka, napačnih obtožb zoper Marijo in lažne trditve, da so morali ubiti njenega sina, Jezusa. Pred pisanjem Tore je edina hrana, ki je bila prepovedana, tista, ki so jo Judi sami sebi naredili nezakonito. To se nanaša na prepoved zaužitja tetive ali kite iz stegna, kot je opisano v biblijski zgodbi Jakobove rokoborbe z Bogom.

Koran izrecno dovoljuje uživanje svežega mesa bitij iz morja: »On je Ta, ki je podredil morje za vas, da bi iz njega jedli sveže meso in dobili nakit, s katerim se krasite. Ti vidiš, kako plujejo ladje po njem, da bi našli kaj od Njegovega izobilja in bi lahko bili hvaležni« (16:14). Dovoljeno je tudi uživanje svežega mesa bitij iz slane vode ali sveže vode. (Laws of religion 2012b).

Prašič in vse meso prašiča je umazano in prepovedano je jesti tako njegovo meso kot maščobo in kožo. Prepovedana je tudi prodaja svinjskega mesa, ker je podobno kot neobredno zaklana žival ali vino umazano. Koža svinje je nečista, in je zato ne moreš uporabiti, ne glede na to, ali je bila ustrojena (Laws of religion 2012c).

### **3 ANTROPOLOŠKA RAZLAGA VERSKO UTEMELJENIH PREHRANSKIH PRAVIL**

Hrana in kako jesti imata ključno vlogo v skoraj vseh verskih tradicijah in praksah, tako v formalnem kot neformalnem smislu, vključujoč tudi slavja, poste, tabuje, žrtevno darovanje in razdajanje, kar prikazuje simbolno uporabo hrane po dietetičnih režimih (Karmarulzaman in dr. 2015, 2).

Islam in judaizem imata raznovrstno in zapleteno kulturo hrane. Kot ostanek preteklosti ali kot moderni moralni mandat gastroreligijska pravila delujejo zaradi različnih razlogov. Ta vključujejo razloge, motive, kot so: preprečevanje trpljenja živali, zaščita razvoja, izboljšanje ekonomije, preprečiti kontaminacijo in zastrupitev hrane, predstaviti samodisciplino, izboljšati fizično zdravje in poiskati čistost razuma, telesa in duše (Karmarulzaman in dr. 2015, 2).

Predpisi o hrani povezujejo skupine skozi čas in prostor. Z upoštevanjem praks o hrani se pokaže resnična pripadnost določeni veri s stališča čuvajev pravovernosti. Z upoštevanjem vedenj in omejitev, ki jih pripisuje vera, se pokaže pripadnost skupnosti. Vendar pa so religijsko definirana pravila prehranjevanja redko statična, ker interakcija z okoljem in s časom omogoča spremembe, kompromise in inovacije v samih definicijah. Znotraj posameznih religijskih tradicij so interpretacije pravil prehranjevanja pogosto raznolike in občasno tudi konfliktno. Kot rezultat lahko razlike v praksah hrane delujejo kot pomembno sredstvo za razlikovanje sekt znotraj religij (Karmarulzaman in dr. 2015, 2). Omeniti je treba tudi sociološko stališče, ki poudarja, da se z jedjo na krožniku dejansko izvaja nadzor nad posameznikom.

Vsekakor verske razlage prehranskih pravil niso edine mogoče. O tem, kakšne so njihove funkcije, imajo mnenja tudi v znanosti. Avtorica Mary Douglas je v svojem delu *Čisto in nevarno* poskušala razložiti, zakaj veljajo določena pravila za določeno vrsto živali. Čeprav so za nas določena pravila pri izogibanju umazaniji in ločevanju stvari pri pripravi hrane nekaj vsakdanjega, lahko prav to dvoje izraža nekatere religiozne teme. Judi naj bi trdili, da so se z umivanjem pred jedjo izogibali kugi (Douglas 2010, 61).

Douglasova poudarja, da ne najdemo v vsakem primitivnem obredu racionalnega temelja. Lahko gre zgolj za ujemanje med praktičnimi nameni določenega obreda in naše nuje, na primer potrebe po higieni. Ne smemo se zadovoljiti le s povprečno razlago določenih obrednih dejanj. Kot pravi, četudi v Mojzesovih pravilih prehrane najdemo higienske



prednosti, verjetno sam Mojzes ni razmišljal na ta način. Tradicija Judov vsebuje prepričanje, da je prašič nevarna hrana. A to ni razlog, ki bi bil zapisan v Levitiku, zakaj se ne sme jesti prašiča.

Maimonid, predstavnik medicinskega materializma v 12. stoletju, naj bi vse omejitve, ki jih je Mojzes določil v prehranskih navodilih, pojasnil s higienskimi razlogi – da je ta prepovedana hrana resnično zdravju škodljiva. Begala ga je le prepoved svinjine. Razlog naj bi bil estetski: »Temeljni razlog, zakaj Postava prepoveduje meso prašičev, je iskati v tem, da so navade in hrana teh živali zelo umazane in priskutne.« Te besede so dokaz, da se pravilo, ki zadeva zauživanje svinjine, ni ohranilo skupaj z ostalo dediščino judovske kulture (Douglas 2010, 63).

Pri primitivnem obredu čistosti oni odganjajo duhove, mi pa na podoben način obred sklenemo z umivanjem, ribanjem in razkuževanjem, s katerim ubijemo mikrobe. Pri nas vse deluje na bazi higienskih standardov, pri njih imajo ta dejanja simbolno vrednost (Douglas 2010, 65).

Nekoliko bolj se je Douglasova posvetila razumevanju judovskih zapovedi uporabe hrane. Večina pravil je zapisanih v Levitiku, delu Stare zaveze. Pravila prehranjevanja, ki jih je postavil Mojzes, od Judov zahtevajo disciplino, s pomočjo katere se ne vdajo nepravilnosti in nespametnim dejanjem. Mojzes naj bi se pri izbiri prepovedi določenih vrst mesa osredotočal le na najboljše meso, saj naj bi s tem nastavljal past, ki je spodbujala požrešnost. Požrešnost pa ni lepa lastnost, saj povzroča bolezni in slabo prebavo (Douglas 2010, 81).

Veliko avtorjev je iskalo racionalen vzrok prepovedi nekaterih živali. R. S. Driverej meni, da obstaja več razlogov za prepovedi. Prepovedalo se jih je zaradi njihovih nečistih navad oziroma odvratnega videza, lahko je vzrok varovanje zdravja ali pa ima prepoved korenine v verski naravi (Douglas 2010, 82).

Izraelci so že od nekdaj za čiste živali jemali tiste, ki jih ni bilo treba očistiti pred vstopom v tempelj, in s katerimi so bili življenjsko povezani. To so črede kamel, ovac, goveda in koz. Ker so verjeli, da so te živali blagoslov, poslan od Boga, so zanje skrbeli karseda skrbno. Skrbeti so morali, da ni prišlo do mešanja med vrstami. To ni bilo dovoljeno na polju in pri tkaninah za obleke. Uživanje mesa divjih živali, ki niso pod nobeno sveto zavezo, naj bi bilo znak slabega pastirja.

Prašič je žival s preklanimi kopiti in neprežvekovalec – ima dve lastnosti, ki sta neskladni z merili za živino, zaradi katerih naj bi bil edini razlog naveden v Stari zavezi za izogibanje prašiču. Ker prašič ne daje volne ali mleka, so ga Izraelci gojili le zaradi mesa (Douglas 2010, 93–94).

A Douglasova v svojem delu dokazuje tudi to, da verska prehranska pravila niso nekaj od boga danega, ampak imajo v svojem jedru dokaj iracionalna pojmovanja. Macht je naredil raziskave toksičnosti mišičnih vlaken nekaterih živali, ki so po Mojzesu veljale za nečiste, in kasneje tudi raziskave pri živalih, ki so v Zavezi predstavljene kot čiste. Ugotovil je, da so mišična vlakna nečistih živali malo bolj toksična od vlaken čistih. Sklepal je, da Mojzesove postave ne vsebujejo nobenih medicinskih vrednosti (Douglas 2010, 64).

Maimonid je sprejel stališče, da so prehranski predpisi brez simbolne vrednosti in da imajo trdno fiziološko osnovo. Epstein je menil, da so pravila prehranjevanja etična in ne simbolna. Pozitivni nauki so namenjeni krepitvi značilnosti, ki oblikujejo etično in versko bitje, medtem ko imajo negativni nauki nalogo, da se borijo s pregrehami in zatirajo druge zle težnje. In prepovedi uživanja določenih vrst mesa spadajo med negativne verske zakone. Nathaniel Micklen je dejal, da »kot gotovost lahko sprejmemo, da niti higiena niti kake vrste tipologija nista temelj nečistosti. Teh predpisov nikakor ne gre misliti razumsko« (Douglas 2010, 80–82).

Ker svetost teži k popolnosti, so vse živali, ki ne spadajo popolnoma v svoj razred oziroma so nepopolne predstavnice svojega razreda, nečiste. Kot zaključila Douglasova, kaj je razlog pravil: »Pravila prehranjevanja so nekaj podobnega znakom, ki na vsakem koraku navdihujejo meditacijo o enosti, čistosti in celovitosti Boga. S pomočjo pravil izogibanja je svetost dobila fizični izraz v vsakem srečanju z živalskim kraljestvom in pri vsakem obroku« (Douglas 2010, 97).

Ugotovitve, ki jih je Douglasova zapisala za košer, na nek način veljajo tudi za halal. Hkrati pa naj zapišem tudi to, da ni ene in edine znanstvene razlage, na čem točno temeljijo pravila prehranjevanja, zapisana v svetih knjigah obeh ver.

## 4 GLOBALIZACIJA IN RELIGIJA

Globalizacija je širitev globalnih povezav, organizacija družbenega življenja na globalni ravni in rast globalne zavesti, s tem utrjevanje svetovne družbe (Robertson 1992, 8).

»Obstaja neko splošno strinjanje, da globalizacija, ki jo lahko razumemo kot dinamično kompresijo vse bolj povezanega in soodvisnega sveta, vpliva na življenje in delo tako posameznikov, organizacij kot držav« (Jelovac in Rek 2011, 5).

V sodobnem svetu gre za preplet nacionalnega, lokalnega z globalnim in globalno se prepleta z lokalnim, nacionalnim. Vendar pojem globalizacija ne označuje le obstoja nadnacionalnih institucij ali zgolj medsebojne odvisnosti različnih pojavov. Gre za nekaj več. Globalizacija predstavlja »novo paradigmo razumevanja družbenih pojavov in procesov /.../, ki se zaveda, da so ti vedno bolj in pospešeno podvrženi krčenju prostora in časa« (Rizman 2014, 14).

Eriksen ponuja tudi nadgradnjo globalizacije. Prva dva koncepta sta razstavljanje in sestavljanje. Prvi se nanaša na vedno bolj relativen pojem razdalje. Stvari, besede izgubijo svoj prostorsko določen kontekst. Na drugi strani pa se s procesi sestavljanja (relokalizacije) ustvarijo nova omrežja, oblike, ki prevzamejo nove vloge in pomene na lokalnih ali regionalnih ravneh. Sledi proces oziroma koncept pospeševanja, tako komunikacij kot tudi transportnih poti. Posledice tega procesa so eden najprepoznavnejših znakov globalizacije. Vzporedno s temi procesi potekajo še koncepti standardizacije, medsebojne povezanosti in koncept gibanja. Nikoli do zdaj se v nekem prostoru ni mešalo toliko ljudi, idej in kultur (Rizman 2014, 32–33).

Kar je za 19. stoletje bilo delavsko gibanje, je za 21. stoletje globalizacija (Beck 2003, 13). Pri globalizaciji gre za to, da se v različnih dejavnostih vsakdanjega življenja izgubijo meje oziroma postanejo »hkrati nepojmljive, nekaj težko dojemljivega« (Beck 2003, 39).

Globalizacija vpliva na mnogo področij. Eno od teh je kulturno področje. Lahko bi rekli, da je kultura postala globalna. Pri globalni kulturi imamo na eni strani v mislih ljudi, ki neprestano potujejo z enega dela sveta na drugega, McDonald's prodajalne na vsakem vogalu, možnosti za potrošnjo v nakupovalnih centrih, resničnostne oddaje z vsega sveta, multikulturna kulinarčna doživetja na televizijskih sprejemnikih, tokovi misli, stvari, informacij nimajo več omejitev, globalni multikulturni svet. Na drugi strani pa imamo temeljno fikcijo, ki nam posreduje predstavo o svetu in s tem ustvarja pogoje družbenih razmerij kapitala in moči. Gre

za »ideološko oglaševalsko zgodbo o medkulturni menjavi in razumevanju kot novi kvaliteti človeštva« (Vidmar 2006, 7).

Za postmoderno globalizacijo so značilni zgodovinsko specifični in enkratni procesi. Današnja globalizacija ne vsebuje le standardnih značilnosti izmenjave političnih, ekonomskih in kulturnih procesov. Giddens, eden pomembnejših teoretikov moderne globalizacije, pravi, da gre pri globalizaciji za »dialektično razmerje med globalnim in lokalnim, ki ga označuje dvojni proces raztegovanja družbenih odnosov v svetovnem merilu na eni ter hkratno krepitev pritiskov po ohranjanju lokalne avtonomije in regionalne kulturne identitete na drugi strani« (Vidmar 2006, 17).

#### **4.1 GLOBALIZIRANJE RELIGIJ**

Globalizacija za religije ni nekaj novega. Med pionirje globalizacije štejemo religije, ki so misijonarsko naravnane. Vendar se v današnjem času religije širijo po svetu veliko hitreje kot včasih, predvsem zaradi intenzivnejšega pojava globalizacije. Pri tem seveda pomaga tudi svetovno medmrežje. Določene religije so še vedno močnejše strnjene na »osnovnem«, izvornem prostoru, a se vse bolj pojavljajo tudi drugje. S pomočjo razvejane in vedno boljše infrastrukture so se ljudje selili po svetu in s tem v nove kraje prinašali vero, ki je tam niso poznali. S prilagajanjem oziroma vsebinskim preoblikovanjem so se religije uspele širiti geografsko. Stopiti so morale izven svojih meja. Toda »zgodovinska globaliziranja religij niso bila le družbeno povezovalna. Bila so pogosto invazivna, konfliktna in nasilna podrejanja« (Smrke 2014, 244).

Pojav globalizacije religij ni zaključen proces. V novih okoljih, z novimi pripadniki bo še vedno prihajalo do sprememb. Prevlada ene religije se bo kljub verski raznolikosti v družbi ohranila. Ponekod naj bi prišlo celo do spodbujanja homogenosti in izločanja manjšinskih religij (Smrke 2014, 242–245).

Ker globalizacija omogoča stik med več ljudmi kot kadarkoli poprej in s tem soočanje med ljudmi, ki mislijo različno, vpliva na religije. Berger razlikuje med tremi osnovnimi odzivi religij na versko pluralizacijo kot učinkom globalizacije: akomodacija (verski liberalizem), zavrnitev na način »ograje zakona« (avtosegregacija) in rekonkvisto (fundamentalizem)« (Smrke 2014, 246–247).

Pluralizem pred moderno dobo je označeval stanje, ko ljudje različnih življenjskih stilov in navad živijo na skupnem območju, pri tem vzajemno delujejo in se hkrati držijo lastnega reda

vrednot. Ko takega sistema ni več mogoče vzdrževati, pride do spremembe redov vrednot. In ko se ti redovi in različni svetovni nazori srečajo, se morebitnim konfliktom ne moremo izogniti. Do popolnega izraza te vrste pluralizma pride v moderni družbi. Pluralizem v moderni družbi ne predstavlja več zalog smisla in redov vrednot kot skupno last celotne družbe (Berger in Luckmann 1999, 28–29).

Do razsvetljenstva je veljalo, da nobena družba ne more preživeti brez nadrejenega reda smisla, nadrejene morale, ki jo je Durkheim poimenoval »religija«. Razsvetljenstvo prinese misel, da vse temelji na svobodi in razumu, na človeku in ne na od Boga danih stvaritvah. Sedaj se religijo razume v ozkem smislu – kot vero v boga, v odrešenje, onostranstvo in v nadnaravni svet. Modernost prinese tudi sekularizacijo, kar še dodatno oslabi vpliv religioznih institucij na vsakdanje življenje in izgubo »verodostojnosti religioznega tolmačenja v človekovi zavesti« (Berger in Luckmann 1999, 35).

Moderni pluralizem povzroči izgubo samoumevnosti na področju religije. Ni več monopolnega položaja religioznih institucij. Na trg izbir prihajajo kot ponudniki. Pripadnost določeni cerkvi ni več nekaj samoumevnega, ampak je postala stvar svobodne, zavestne izbire. Zato se morajo cerkve vedno bolj prilagoditi željam svojih pripadnikov, če jih želijo obdržati. S tem se spremeni tudi družbeni položaj cerkva. Ravno zaradi tega cerkve vedno težje vztrajajo pri dokaj zastarelih dogmah in praksah (Berger in Luckmann 1999, 45). Zato se morajo spreminjati tudi pravila prehranjevanja, ki morajo ustrezati vedno pestrejšemu trgu ponudb.

Odzivi religij na globalizacijo so po Robertsonovem mnenju izredno pomembni s sociološkega vidika. Sam vpliv globalizacije lahko sproži nostalgijo po starih časih »edine prave vere« in neugodne razmere med različnimi religijami, prav tako pa lahko sproži boj med državo in cerkvijo za status.

Z versko pluralizacijo po mnenju Starka in Bainbridgea nastaja kozmopolitska družba. Ta je vezana na odprt religijski trg in ne na verski monopol (Smrke 2014, 247).

Nasprotni možni učinki globalizacije na religije so verski nacionalizem (Kinnvall), novodobne filozofije, ki niso naklonjene znanstvenim pogledom (Giddens), večanje relevantnosti in privlačnosti religij ter verski radikalizem (Karner in Aldrige) (Smrke 2014, 247).

Religija naj bi v globalni dobi že v osnovi imela »nastrogen« odnos do sveta. Geoffroy poda štiri osnovne položaje: brezkompromisnost, konzervativnost, pluralističnost in relativističnost (Smrke 2014, 248).

Norrisova in Inglehart ločujeta med učinki globalizacije na religijo in učinki globalizacije na religioznost. Če globalizacija ustvari razmere, ki sprožajo občutke eksistenčne negotovosti, se religioznost okrepi oziroma ohrani in je vrednostni svet še naprej tradicionalen. Če pa globalizacija ustvari razmere, ki sprožijo občutek varnosti, to pripelje do sekularizacijskih procesov, kjer svet vrednot postane postmaterialističen (Smrke 2014, 250).

Kot ima globalizacija vpliv na religije, tudi religije delujejo na globalizacijo. Najpogostejši so trije načini učinkovanja religije na globalizacijo:

1. Religije, ki gredo v tok s časom in se globalizirajo, postanejo izvajalke globalizacije na političnem, ekonomskem, tehnološkem in kulturnem področju.
2. Nasprotno s tistimi religijami, ki so pospeševalke globalizacije, imamo tudi take, ki zavirajo potek globalizacije oziroma njenih vsebin.
3. Religije, ki se preoblikujejo oziroma prilagodijo.

Norrisova in Inglehart pa sta se usmerila na učinke globalizacije na kulturno diverzitetu. Prepoznavata tri teoretske tokove:

1. Proces kulturne homogenizacije oziroma konvergence se nanaša na prenos zahodnih vrednot po svetu, pri čemer se obstoječe tradicije in religije ne upirajo uspešno, kar vodi do možnega propada tradicij oziroma religijskih vrednot.
2. Teorija kulturne polarizacije kot sredstvo upora proti globalizaciji na vseh ravneh.
3. Teorija multikulturne fuzije oziroma hibridizacija izmenjave kulturnih vsebin. Primer religijske glocalizacije je košer McDonald's ali halal McDonald's, kjer se je prehrana prilagodila prehranskim pravilom judaizma oziroma islama.
4. To teorijo sta začela razvijata sama in jo poimenovala teorija požarnega zidu. Ta se nanaša na vire, ki se pojavijo v kulturi in onemogočajo kulturno homogenizacijo. Enega od teh zidov predstavlja verska tradicija (Smrke 2014, 251–253).

Kot posledica globalizacije se pojavlja tudi proces hibridizacije. Najpogosteje je ta vezan na izoblikovanje drugačne identitete. Za hibridno identiteto je značilno kombiniranje in mešanje različnih osnov. Ravno zaradi mešanja pa so lahko posamezne identitete, kot so na primer verska usmerjenost, nacionalna pripadnost ali spol, v medsebojnem konfliktu, ker hibridna identiteta sama po sebi poudarja različne tipe samoopredelitve (Ferfila 2007, 344).

Odkar ljudje trgujejo, sta religija in trg povezana. Tako religija kot trg vplivata na to, s čim se trguje, kje in kdaj ter s kom. V zadnjih letih, ko je v teku globalizacija ekonomskega in delovnega trga v kombinaciji s časovno-prostorskimi pritiski, se religijske prakse pospešeno širijo transnacionalno. Pri tem se pokaže, da so religijski trgi neverjetno povezani preko transnacionalnih organizacij in oskrbovalnih verig (Karmaruzaman in dr. 2015, 2).

Z mnogi religijami je svet postal raznolik in multietničen, uporaba verskih praks pa je pomemben dejavnik za pripadnike manjšin, način izražanja lastne identitete in pripadnosti. Cena pripadnosti določeni veri lahko narašča, če je njen pripadnik lociran na območju, kjer njegova vera ni v uporabi večine. Kot rezultat življenja v manjšini lahko pripelje do modernizacije praks ali do še natančnejšega oklepanja pravil (Karmaruzaman in dr. 2015, 2).

Ker v sodobnem svetu skoraj nič ne more uiti tehnološkemu napredku, tudi religijske prakse postajajo podvržene svetovnemu spletu. Za zelo uporabnega ga imajo religijske diaspore, ki preko njega vzdržujejo prakse in identiteto. Omogoča jim tudi deljenje, iskanje in ponudbo duhovnih informacij kot tudi pomoč pri izvajanju posameznih praks (Karmaruzaman in dr. 2015, 2).

## **5 JUDI V SODOBNEM SVETU**

Moč ohranjanja starih izročil in prilagajanje časovnim spremembam in razmeram Judom omogočajo nadaljevanje vere. To so značilnosti, zaradi katerih se je judovstvu uspelo obdržati v tako pluralnem svetu sodobne družbe. Čeprav se vedno več mladih Judov odloči za odpoved lastni veri, se zdaj več Nejudov kot kdajkoli prej navdihuje nad judovsko duhovnostjo. Vendar je kljub temu zaupanje v nadaljevanje judovstva med Judi danes večje, kot je bilo tik po holokavstu (Partridge 2009, 307–310).

Po razsvetljenstvu se je judaizem diverzificiral. Kot pravi Smrke, so glavni dejavniki povezani »z migracijskimi gibanji in demografskimi spremembami Judov v 19. in 20. stol., s splošnimi družbenimi preobrazbami in gibanji moderne dobe – razvoj znanosti, sekularizem, racionalizem, razsvetljenstvo, z izhodom iz getov in z izkušnjami genocida« (Smrke 2000, 184).

Zaradi novega načina življenja in nove družbe se pojavi problem spoštovanja šabata, ker se dela tudi ob sobotah. Predvsem pa težki način izpolnjevanja zahtev kašruta, če v okolici ni možno najti restavracije ali mesnice, ki bi upoštevala pravila košer prehrane (Smrke 2000, 185).

Vse smeri v judovstvu ne upoštevajo pravil prehranjevanja enako natančno. Za pravoverne Jude je značilno dosledno upoštevanje in podrejanje togim pravilom prehranjevanja. Hasidski Judi se tem pravilom ne posvečajo toliko. Veliko več pozornosti namenjajo simbolizmu in skritim pomenom v Svetem pismu. Za reformne Jude je značilno usklajevanje z naprednim, sodobnim svetom. Zato tudi ne upoštevajo najstrožjih postav o hrani, ampak v pravila vnašajo sodobne znanstvene ugotovitve in modernejši način razmišljanja. Konservativni Judi želijo izbrati srednjo pot med pravovernim in reformnim judovstvom. Tako je tudi pri njihovem upoštevanju postav prehrane (O'Callaghan 2011, 43–44).

Z upoštevanjem prehranskih predpisov utrjujejo svojo drugačnost od drugih in lastno identiteto (Smrke 2000, 189).

### **5.1 KOŠER HRANA V SODOBNEM SVETU**

V tem poglavju bom predstavila le nekatere ponudnike košer hrane po svetu. McDonald's ima 180 restavracij v Izraelu, od tega jih je 50 pod košer nadzorom, kar pomeni, da so zaprte ob šabatu in ob judovskih praznikih, nimajo nobenih mlečnih izdelkov (kot cheeseburgerjev) in



za pasho uporabijo meso na pasho žemljice. V Izraelu je večina gostinskih obratov nekošer, ker so se odločili, da strežejo cheeseburgerje (ki niso košer, torej niso v skladu s tradicionalno judovskim prehranskim pravom), samo s posebno zahtevo stranke (ker niso na meniju) in ponujajo tudi sladice na mlečni osnovi (sladoled, mlečni napitki) (McDonald's 2005). Seveda imajo košer ponudbo tudi nekatere McDonald's restavracije po svetu.

V Združenih državah Amerike obstaja veliko košer ponudnikov, kot so Dunkin' Donuts, Krispy Kreme in Subway. Večini Subway poslovalnicam ni uspelo s košer ponudbo. Nekateri od teh ponudnikov so morali spremeniti svoje tipične menije, da delujejo v skladu z judovskimi prehranskimi zakoni. Italian Ice Rita deluje na nekaj lokacijah in je pod nadzorom rabiata. Nekatere od teh lokacij je mogoče najti v ameriških zveznih državah, kot so Maryland, New Jersey, New York in Pennsylvania (McFadden in Fried 2000, 4. avgust).

Na spletni strani [http://www.totallyjewishtravel.com/vacations/kosher\\_hotels\\_and\\_resorts/](http://www.totallyjewishtravel.com/vacations/kosher_hotels_and_resorts/) najdemo ponudbe hotelov in resortov, kjer ponujajo košer hrano. Hoteli so bodisi v celoti košer in pod stalnim nadzorom ali ponujajo gostom možnost izbire sveže košer hrane od nadzorovanih lokalnih dobaviteljev, ki jo zaužijejo v svojih hotelih in njihovih restavracijah.

Stran <http://us.france.fr/en/information/discover-best-kosher-gastronomy-france-has-offer> nam poda podatke glede košer ponudbe v Franciji. Košer restavracije in drugi živilski obrati so pod nadzorom Beth Din, ki je veja ortodoksne Consistoire Centrale, uradnega judovskega verskega organa v Franciji. Ta certifikat je več kot dovolj za večino Judov. Za lažje iskanje so košer trgovine in restavracije navedene na raznih spletnih straneh. Pariz je poln restavracij, trgovin, pekarn in slaščičarn ter supermarketov, ki ponujajo košer živila v soseskah z velikim številom judovskega prebivalstva. V Parizu v košer restavracijah strežejo hrano z vsega sveta – izraelsko, bližnjevzhodno, pico, suši, kitajsko, italijansko in seveda francosko.

Vse zgoraj naštetih ponudbe košer prehrane so dokaz t. i. multikulturene fuzije oziroma hibridacije, kot sta jo definirala Norrisova in Inglehart. Z možnostjo dostopa do košer hrane pripadniki judovske vere lažje izvajajo tradicionalne predpise prehrane in krepijo svojo religioznost. Po drugi strani pa obstajajo tudi Judi, ki opustijo košer, a so kljub temu še vedno aktivni pripadniki judovske vere.

## **6 MUSLIMANI V SODOBNEM SVETU**

Muslimani v sodobnem svetu kažejo željo po modernizaciji, po spremembah, potrebnih za uspešno prihodnost. Vendar se zaradi predstavnikov radikalnih smeri, ki želijo islamizirati modernizem in ne modernizirati islama, pojavlja strah po svetu. Muslimanski voditelji se zavedajo, da bo ogroženo njihovo prizadevanje za izboljšanje razmer, če bodo postali talci manjšine. Po drugi strani pa naj bi ti skrajneži le izražali politične zagate današnje muslimanske družbe, kot so nasilna oblast in izprijenost, ki pa jo bolj ali manj podpirajo zahodne vlade. Zaradi take politike so bile mnogim muslimanskim družbam storjene krivice. Danes se borijo za večjo enakopravnost žensk na vseh področjih, a še vedno stremijo k ohranjanju trdnega družinskega življenja (Partridge 2009, 392–393).

V odgovor na modernizacijo sveta se v najširšem pomenu pojavita dve skupini. Na eni strani so modernisti, ki težijo k posodabljanju islama, manjši odvisnosti med državo in islamom, k izobraževanju, svoboščini in pravicam žensk. Na drugi strani pa je radikalni islamizem. Tradicija islama je močno združena z državnimi organi, v imenu verskih zapovedi nad zahodne ideje in posredovanje Zahoda (Smrke 2000, 280–281).

### **6.1 HALAL HRANA V SODOBNEM SVETU**

Porast števila muslimanov v ZDA in muslimanskih turistov tam je vodil do neverjetnega porasta ponudbe halal hrane. Halal hrana, hrana, ki je dovoljena po islamskem zakonu, nima samo religijske asociacije, ampak jo upošteva veliko muslimanov, ker menijo, da je njihova hrana tudi zaradi zdravstvenih in gastronomskih razlogov okusnejša, bolj zdrava in čistejša (Karmarulzaman in dr. 2015, 3).

Na trgih s halal hrano se že na začetku pojavijo težave zaradi standardov, kaj sploh je halal hrana, zaradi široke interpretacije tega pojma in spreminjanja le-tega skozi čas. Veliko muslimanov verjame, da upoštevanje načina zakola živali ni dejavnik za to, da je meso potem halal. Za te uporabnike je pomembnejše, da je bilo za žival odgovorno in dobro poskrbljeno vse od kmetije do trgovine. Spremenjeni standardi halal hrane pripeljejo do individualnega presojanja o tem, ali je izdelek narejen po standardih (Karmarulzaman in dr. 2015, 3).

Za izdelavo halal hrane in uporabo logotipa halal lahko pridobiš certifikat pri pooblaščenih organizacijah, kot sta recimo IFANCA (Islam Food Nutritional Council of Amerika) ali The Halal Food Authority iz Londona. V Sloveniji so si ta certifikat pridobili Perutnina Ptuj,

Droga Portorož za pašteto Argeta Halal in Etol, kjer izdelujejo aditive, arome in baze za proizvodnjo živilskih izdelkov. Ne mučiti živali pred in med zakolom je zagotovljeno z veterinarskimi pravili. Težava se pojavi, ko pravila halala narekujejo, da je treba glavo živali med obredom obrniti proti Meki ali pa da morajo biti ob klanju izgovorjene določene besede, da klanje res poteka v imenu Alaha.

Nekateri slovenski proizvajalci imajo certifikat za pridelavo, a je ponudba halal izdelkov na policah največjih ponudnikov živilskih izdelkov sramotno nezadovoljiva (Hanonina 2003).

Eden največjih gigantov prehranjevalnih verig, McDonald's, se je prilagodil tržišču tako, da je v krajih, državah, kjer je populacija muslimanov velika, uvedel halal prehrano. Mcdonald's se je odločil, da v Angliji ne bo ponujal halal prehrane, ker je premalo povpraševanje in preveliki stroški za spremembo delovnih prostorov (McDonald's UK 2015). Zato pa je v Angliji še veliko drugih ponudnikov s halal prehrano, kot so Nando, Sainsbury, Tesco in Morrisons, KFC, ki pravi, da je odziv potrošnikov pokazal, da obstaja veliko povpraševanje po halal hrani. Zato so se odločili, da jo ponudijo v trgovinah na področjih, kjer se nahajajo halal restavracije. Tudi v Subway trgovinah ponujajo halal meso v sendvičih že od leta 2007, medtem ko so vsi Pizza Express piščanci halal (Henley 2014, 7. maj).

Raziskave v Veliki Britaniji in Belgiji so pokazale, da muslimani raje kupujejo meso pri muslimanskih prodajalcih kot v supermarketih. Najpomembnejši kвалiteti glede prepričanja o halal mesu sta avtentičnost in zaupanje (Karmarulzaman in dr. 2015, 3).

Pri islamu v sodobnem svetu lahko najdemo vse tri odzive religije na globalizacijo, kot jih je predstavil Berger. Ena skupina muslimanov se je pri preselitvi v drugo državo prilagodila okolju (akomodacija) oziroma upošteva pravila le do določene meje. Potem sta tu še dve skupini, ki sta čisto nasprotje. Fundamentalisti, ki se dosledno držijo načel svoje ideologije oziroma so dokaz popolne privrženosti načelom religije. In skupina tistih, ki je pravila skorajda popolna opustila, saj je samoumevnost pravil za njih pod vprašajem.

## 7 SODOBNI DRŽAVNI ZAKONI V ZVEZI Z OBREDNIM KLANJEM

V tako rekoč vseh zahodnoevropskih državah, kjer so Judi in/ali muslimani razločno prisotni kot manjšine, se razpravlja o težavah obrednega klanja. V večini primerov je glavna tema debat konflikt med definiranjem svobode vere in principi varovanja živali. Kot naj bi bilo razvidno, je nujnost o razpravljanju o tej težavi sprožila prisotnost in aktivnost islamske skupnosti, čeprav se ta praksa izvaja tudi pri Judih in ima zgodovinsko prisotnost v Evropi. Razpravo o tem lahko postavimo v nekoliko drugačne socio-kulturno in socio-politične kontekste, ki so določeni z naraščajočo aktivnostjo nekrščanske verske manjšine v zahodni Evropi. Prisotnost »nezahodih« religijskih kultur je po drugi svetovni vojni ne le vodila v religijsko pluralnost zahodnih družb, temveč tudi prinesla novo »kvaliteto«, katere posledica so spremenjena družbena razmerja in politične predstave. Odnos do obrednega klanja živali ima pomembno vlogo pri dojemanju islamskih in judovskih pravic ter svobode.

Aktivnosti religioznih skupnosti so bile soočene s političnimi in z ekonomskimi vidiki diskusije, ki se nanaša na raziskovanje stopnje »politikalizacije« in »ekonomizacije« pri težavi, ki je predmet raziskav (Szumigalska in Bazan 2014, 53–54).

V sodobnem svetu se tako muslimani kot Judi srečujejo z borci za pravice živali. Obredno klanje, ki je (bilo) pomemben del vsake od teh dveh ver, je postalo sporno. Čeprav obe veri zagovarjata, da žival ne sme biti mučena in mora biti zdrava, se težava pojavi predvsem zaradi neomamljanja živali.

Na splošno gledano sodobne države urejajo obredno klanje na tri različne načine:

1. Prve so države, ki dovoljujejo zakol pod nadzorom, ki vsebuje tudi omamljanje, a prav tako omogočajo religijskim skupinam, kot so na primer Judi in muslimani, da poteka njihov zakol pod verskimi predpisi. Ta pristop prilagoditve zakona posebnim potrebam manjšin je sprejet kot najustreznejša možnost, ki ohranja distanco med religijsko svobodo in zaščito živali. Lahko ga najdemo v zahodnih državah, kot so Francija, Italija, Španija, Anglija, Škotska, Nemčija, Nizozemska, Finska in Danska. To načelo je bilo sprejeto kot evropski standard v *Convention for the protection of animals for slaughter in 1979* in v *Direktivi 93/119* leta 1993. *Protection of animals at the time of slaughter or killing* definira omamljanje kot primerno metodo pri zakolu živali, razen kadar gre za obredno klanje. V Združenih državah Amerike, v *Humane methods of*

*slaughtering act*, je omamljanje obvezno, a tudi obredno klanje je spoznano za humano. V resnici ZDA za zakon uporablja metodo košer zakola kot model za religijski zakol in dovoljuje drugim religijam, da pri obrednem zakolu uporabijo podobne metode.

Vendar se mora kljub zakonodaji, ki dovoljuje izvedbo obrednega zakola, ta izvajati pod nadzorom.

2. Drugo skupino predstavljajo v veliki meri države zunaj Evrope, ki upoštevajo plemenske običaje in šege, dokaj širok pogled na obredno klanje. V večini dovoljujejo ubijanje živali, ki se izvaja v imenu vere.
3. V tretjo skupino spadajo države, ki prepovedujejo obredno klanje, ki ne poteka v skladu s predpisi države, kot so Švica, Švedska, Norveška, Lichtenstein, Islandija (Lener in Rabello 2006, 14).

V različnih uredbah glede obrednega zakola lahko vidimo jasne znake učinkovanja globalizacije na kulturno diverziteteto. Obstajajo države, ki zakol dovoljujejo pod določenimi pogoji (hibridizacijski učinek), in države, ki ne dovoljujejo tega, ker ni v skladu z njihovimi zakoni (kulturna homogenizacija).

### **7.1 PRAVICE ŽIVALI, SVOBODA RELIGIJE IN DISKRIMINACIJA**

Ključna težava, ki je že zakoreninjena v prepovedi obrednega klanja, je jasno omejevanje svobode do religije/vere. Gledano malo širše, dovoljenje za obredni zakol ne zadeva le Judov ali muslimanov, težava pa ni omejena le na izvajalce obrednega klanja. Ravno nasprotno, ta kontroverznost implicira osnovne principe, ki določajo meje religijske svobode znotraj modernih družb (Lener in Rabello 2006, 17–18).

Svoboda veroizpovedi je bila sprejeta kot osnovna pravica v vseh evropskih ustavah in prepoznana v mednarodnih konvencijah, kot sta *Mednarodna konvencija o človekovih pravicah* (1994) in *Mednarodni sporazum o državljanskih in političnih pravicah* (1976).

V *Evropski konvenciji o človekovih pravicah* (1994) je zapisano:

9. člen

Svoboda mišljenja, vesti in vere

Vsakdo ima pravico do svobode misli, vesti in veroizpovedi. Ta pravica vključuje svobodo spremembe vere ali prepričanja ter svobodo, da človek bodisi sam ali skupaj z drugimi ter zasebno ali javno izraža svojo vero ali prepričanje v bogoslužju, pouku, praksi ali verskih obredih.

Svoboda izpovedovanja vere ali prepričanja se sme omejiti samo v primerih, ki jih določa zakon, in če je to nujno v demokratični družbi zaradi javne varnosti, za zaščito javnega reda, zdravja ali morale ali zaradi varstva pravic in svoboščin drugih ljudi.

(Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin 1998) (Lener in Rabello 2006, 19)

»Religijski problem« ni v uživanju košer mesa, temveč v dejanski svobodi pri izvajanju sečite (shechite), ker sečita ni samo preprosta rešitev, ki zagotavlja dovoljeno hrano, ampak tudi znak religijskega prepričanja in način življenja. Gre za nasprotovanje med zagotavljanjem religijske svobode in pravicami živali. Vendar pa je svoboda do vere prednostna nad preprečevanjem krutosti do živali (Lener in Rabello 2006, 20).

## **7.2 OBREDNI ZAKOL IN MULTIKULTURALIZEM**

Judi in muslimani, ki predstavljajo manjšine v drugih družbah, prav tako širijo univerzalne vrednote glede preprečevanja krutosti do živali in se razlikujejo od zagovornikov pravic živali glede opredelitve pojma krutosti in razmerja med verskimi obveznostmi in dolžnostmi, ki se jih dolguje živalim (Lener in Rabello 2006, 26–27). Ne smemo misliti, da Judi in muslimani ne težijo k čim manjšemu mučenju. Njihov način zakola naj bi ravno to omogočal. Mislijo tudi na dobrobit živali, česar pa nasprotniki v večini sploh ne upoštevajo.

### **7.2.1 POTREBA PO »LEGALNEM PROSTORU«**

Religijski zakol vzpostavlja vprašanje definicije in vrednot zdravega pluralizma v sekularnih družbah. Na eni strani imamo v pluralističnih družbah tako imenovano kozmopolitansko alternativo, kulturni »make-up« družbe, sestavljen iz različnih komponent. Nacionalni koncepti pravic so sestavni del oziroma izraz take kulture. Razpon pravic in njihova primernost za socialno življenje je odvisna od kulturnih kodov, ki določajo, kaj je dovoljeno in kaj prepovedano.

V večini modernih družb ti kodi predstavljajo znak za demokratičnost in spodbujajo voditelje, da omogočijo prostor manjšinam, da skrbijo za svoje verske obveznosti, kot je tudi obredno klanje. Gre za različne pristope k pravilom in izjemam. Ko večina sprejme uredbo, ki velja na

splošno za vse, mora zakon omogočiti izjemo, ki dovoljuje manjšinam, da odstopajo od idealnih praks, če je to spoznano za interes manjšine, njihovo verovanje ali kulturno ozadje in s tem resno ne ogroža večine. Ta sistem pravil in izjem bi lahko označili za multikulturni koncept družbenega življenja (Lener in Rabello 2006, 27).

### **7.2.2 NEPOTREBNO TRPLJENJE**

Razlika med potrebnim in nepotrebnim trpljenjem živali je brez dvoma ena od kočljivih točk v boju za zaščito živali, odkar razlika obsega tudi dejstvo, da se ni možno izogniti določeni bolečini pri zakolu. Priznavanje te bolečine poudarja pomembno vlogo živali v naši kulturi, a to lahko ogroža zaščito živali ravno zato, ker je vedno možno razpravljati, da katerikoli človeški dejavnik, kot je na primer ekonomska zmogljivost, upravičuje trpljenje živali. Definiranje meje med potrebnim in nepotrebnim trpljenjem je težko. Mogoče je za sodobne ljudi še težje sprejemanje dejstva, da so razlikovanja, ki vključujejo določene odnose človeka do živali, neprimerna in celo nemoralna.

Odnos med človekom in živaljo temelji na »bilanci ugodnosti«, to je, koliko je posamezna žival funkcionalna za človeka, ki bo zagovarjal trpljenje, kadar bo to v korist njegovemu interesu.

Predpostavka, da obredno klanje povzroča večje trpljenje kot ostale zakolne metode, še vedno priznava, da je klanje za zadovoljitev človeških potreb legitimno oziroma vsaj sprejeto kot upravičeno s strani večinske družbe. Sredstva so tista, ki so nesprejemljiva, ker če obstaja druga tehnika, ki ne povzroča toliko bolečine, potem je trpljenje neopravičljivo. Vendar takšna razmišljanja ignorirajo, da pri obrednem klanju ne gre samo za hrano, ki nahrani, temveč za zaščito svobode religije kot izraz določene skupine, ki se hoče držati določenih načel.

Tisti, ki želijo odpraviti obredno klanje zaradi mnenja, da je edini cilj tega zagotoviti hrano, ignorirajo drugi cilj, in to je potreba po zaščiti pravice do prepričanj tistih, ki verjamejo, da so »prisiljeni« od boga, da izvajajo klanje po specifičnem načinu. Neupoštevanje tega dejstva enači zlasti judovske in muslimanske klavce, ki opravljajo to službo po verskih zapovedih, s tistimi, ki koljejo živali zaradi lastnega veselja. Prepoved sečite definira obe dejanji kot trpinčenje, pri katerem so uporabljeni različni kriteriji, ki definirajo krutost do živali (Lener in Rabello 2006, 52–56).

V članku *Dealing with tensions of multiculturalism: The politics of ritual slaughter in the Netherland* so se avtorji ukvarjali s temo ritualnega zakola živali na Nizozemskem. Z debato o zakonu, ki bi povečal dobrobit živali, so se začele omejevati pravice islamske in judovske

skupnosti pri njihovih religijskih prehranjevalnih praksah. Z izpostavitvijo tega zakona so se te prakse prenesle iz zasebne sfere v sfero javnega. Na začetku naj bi šlo za soočanje dveh sklopov vrednot: na eni strani religijske vrednote kot podlaga za neomamo živali pri obrednem zakolu proti vrednotam za zaščito živali, ki naj bi po nepotrebnem trpele. Na neki globlji ravni gre pravzaprav za fundamentalno vprašanje, kako se sekularna družba sooča z multikulturalizmom in koliko prostora naj bi se dalo manjšinam, da bi lahko utemeljevale svojo religijo in kulturno identiteto. Odgovor, ki so ga podali politiki, razkriva mnogo negotovosti in s tem povezano napetost, ki daleč presega le različne vrednote. Nanašajo se na legalne, politične, znanstvene, ekonomske in zgodovinske pomisleke (Kurth in Glasbergen 2015, 13–14).

V osnovi so se debate obravnavale bistveno vprašanje, in sicer v kolikšni meri imajo manjšine pravico izvrševati svoje prakse in v kolikšni meri mora večina te pravice spoštovati. Pravice se nanašajo na liberalno demokracijo. Liberalna demokracija odobri individualne pravice svojim meščanom, vendar lahko pravice enega spodkopavajo pravice drugega in pogled večine lahko premaga vrednote manjšine kljub prisotnosti človekovih pravic. Na pravicah temelječ pristop zahteva interpretacijo in hierarhijo vrednot. Več kot to, državljani liberalne demokracije lahko s tem pridobijo strah pred izgubo njihove nacionalne identitete skozi kulturno raznolikost. Strah, čeprav neutemeljen, morajo politiki vzeti resno (Kurth in Glasbergen 2015, 14).

### **7.2.3 REŠITEV?**

Tradicionalne prehranske navade so povezane z izražanjem kulturne identitete. Na podlagi teh navad se skupine razlikujejo med seboj in krepijo občutek svoje pripadnosti. Imigranti se preko uporabe tradicionalne prehrane povezujejo s svojo izvorno kulturo. V Evropi lahko muslimani in ostale manjšine izražajo svojo kulturno identiteto preko prehranskih pravil, če so le-ta v skladu z zakoni posamezne države. Kljub temu pa prihaja do konfliktov zaradi religijskih prepričanj, na katerih pravila temeljijo. V tem primeru toleranca do kulturne drugačnosti lahko zniža, manjšine se soočijo z izzivom upoštevati prehranske predpise in tako se kritičnost do multikulturalizma manifestira kar sama (Kurth in Glasbergen 2015, 1–2).

V večini držav, kjer je obredno klanje prepovedano, vidijo rešitev v uvozu košer mesa. Uvoz mesa naj bi omilil prepoved in zmanjšal kršenje svobode do veroizpovedi v primerjavi s tistimi, ki bi s svojimi stališči šli tako daleč, da bi muslimanom in Judom prepovedali jesti celo uvoženo meso. Vendar dovoljenje uvoza ni čisto prava rešitev, ker pri sečiti ne gre zgolj



za uživanje hrane, temveč je sečita sama del judovskega življenja, kot so to šole, sinagoge in pokopališča, ki so del judovske skupnosti. Še več, kako bi uvoz mesa rešil koncept, povezan s trpljenjem živali, če bodo te morale prav tako umreti, le v drugih državah. Če je sečita izvajana kje drugje, potem ni nič narobe, da Judi in muslimani uživajo takšno meso v državah, ki prepovedujejo sečito, dokler niso sami vključeni v dejanje, ki bi kršilo prepoved.

Švedska vidi rešitev v subvencioniranju uvoženega košer mesa. S tem ekonomsko breme preprečevanja krutosti do živali pade na celotno populacijo in ne samo na manjšino. A to lahko prinese dve posledici. Ena je povečanje uvoza takega mesa, druga pa lahko povzroči še več verske nestrpnosti, kar bi verjetno pomenilo nasprotovanje prihodu še več Judov ali muslimanov v državo.

Sam uvoz ni rešitev, ker je posledica tudi izguba služb poklicnih klavcev.

V zakup moramo vzeti tudi to, da daljnosežna prepoved obrednega klanja povzroča konflikte do verskih zapovedi spoštljivih muslimanov in Judov po Evropi, kjer ti predstavljajo manjšino (Lener in Rabello 2006, 59–61).

## 8 OBREDNO KLANJE V SLOVENIJI

Tudi v Sloveniji je klanje brez omame prepovedano. V 25. členu *Zakona o zaščiti živali* je zapisano: »Pred zakolom se morajo toplokrvne živali na strokoven in predpisan način omamiti« (Zakon o zaščiti živali 2007). Vendar je tudi možna izjema, »če upravni organ, pristojen za veterinarstvo, izjemoma dovoli obredni zakol« (Zakon o zaščiti živali 2007). Obredno klanje je v 5. členu opisano kot: »Zakol živali je način usmrtitve živali za prehrano ljudi. Obredni zakol živali je zakol živali z religioznim ceremonialom, ki ga opravi pooblaščen oseba verske skupnosti« (Zakon o zaščiti živali 2007).

Glede na najdene podatke na spletu je tudi v Sloveniji nekaj proizvajalcev, ki so pridobili certifikate za halal izdelke ali za košer izdelke. Pridobitev takega certifikata omogoči večjo skupino potrošnikov. Certifikat je potrditev, da se pri pridelavi upoštevajo strogo verski in higienski predpisi določene vere. Med prvimi je bila Perutnina Ptuj, ki je že v osemdesetih letih izvažala določeno meso v sedaj že bivšo Jugoslavijo. Leta 2003 je bila imetnica dveh certifikatov, eden je veljal za trg v Veliki Britaniji, in to za vse izdelke. Drugi je bil namenjen samo za en izdelek – ekstra posebno klobaso, ki je bila namenjena muslimanom v Evropi. V Drogi Portorož so maja 2002 pridobili certifikat za pašteto Argeto halal. Tudi v Etolu, izdelovalcu arom, aditivov in baz za proizvodnjo živilskih izdelkov, skrbijo, da izdelki ne vsebujejo prepovedanih sestavin (Hahonina 2003, 17. februar). Organizacija Halal certification authority Europe je v začetku leta 2005 podelila halal certifikat Pivki perutninarstvu, d. d. (Pivka 2005).

Proizvajalec Droga Kolinska si je košer certifikat za določene izdelke Barcaffé pridobila 15. marca 2012, in sicer za obdobje enega leta. Podelil mu ga je glavni rabin židovske skupnosti Bet Izrael na Hrvaškem, dr. Kotel Da-Don (Barcaffé 2015). Najnovejše pridobitve certifikata tako za košer kot tudi halal izdelke je leta 2014 pridobilo podjetje Žito, d. d., za določene prepečenke in grisini palčke. Podelil jim ga je rabin Aryeh Ralbag iz Združenih držav Amerike, izdelki pa so namenjeni izvozu v Izrael (Žito 2014). Certifikat za halal izdelke za leto 2015 je isto podjetje pridobilo za nekatere izdelke Šumi. Gre za določene bombone in dražeje. Certifikat je izdal islamski svet iz Nemčije (Žito 2015).

V letu 2015 si je certifikat za halal izdelke pridobila tudi Perutnina Ptuj, ki ga je dobila od muslimanske skupnosti v Sloveniji (Perutnina 2015).

## SKLEP

Biti Jud v osnovi pomeni pripadati narodu, razširjeni družini, plemenu, zgodovinski skupnosti. Večina Judov bo odraščala, vedoč nekaj o svoji nedavni in daljni preteklosti, in se ob tem počutila kot del usode, to je biti Judi (Lawton 1996, 135).

Islam je opisan kot način življenja (din), ampak kaj zares pomeni biti musliman? Muslimanski način življenja je etični sistem, ki oblikuje in določa muslimanov pogled na svet. Ta izbor vsebuje osnovna prepričanja, koncepte, vrednote, moralo in standarde ravnanja islamističnega etičnega sistema (Ally 1996, 220).

V sodobnem svetu je upoštevanje pravil, zapovedi lastne religije oteženo. Imamo tako muslimane kot Jude, ki so se izselili iz matičnih dežel ter postali del drugega naroda. Ne želijo preveč izstopati, a hkrati želijo ohraniti svojo kulturo in upoštevati njena pravila. Zato se mi zdi pravilno, da se pridelovalni obrati trudijo in nudijo hrano, ki je pridelana po pravilih košer in halal zapovedi.

Povsod, kjer se soočajo s problematiko zakonskega dovoljenja določenih omejevanj verskih zapovedi, prihaja do manjših ali večji konfliktov med manjšinami in ostalo družbo. Nenehno je v zraku vprašanje, koliko mora večinska družba dovoliti manjšinam, da pri tem ne bi bile kršene človekove pravice o svobodi veroizpovedi. Hkrati se soočajo s tem, da z odobritvijo njihovih (manjšinskih) praks ne posegajo po pravicah oziroma vrednotah lastnih državljanov. Ob tem se pojavi dilema, kaj je pomembnejše – ali izvajanje obredij določene religije ali dobrobit živali? Ob prebrani literaturi sem ugotovila, da preprostega in enotnega odgovora na to vprašanje ne moremo podati. Odgovori so namreč povezani s samo politiko države, z njenim ekonomskim, družbenim in kulturnim stanjem. Ob soočanju z različnimi znanstvenimi dokazi ali odsotnostjo le-teh glede resnice o »količini« trpljenja pri obrednem zakolu ni enostranskega odgovora na vsa zastavljena vprašanja.

Težiti bi morali k potrebi »/.../ po oblikovanju in vzdrževanju zares tolerantne in pluralne družbe v Evropi kot celoti in hkrati v posameznih državah; družbe, ki bi se povzpela nad posameznikovo filozofijo 'živi in pusti živeti'; družbe, ki bi se uspela prilagoditi« (Leaman v Davie 39–40).

V sodobnem svetu najdemo tri smeri v judovstvu in islamu kot odgovor na globalizacijo. Ena skupina pripadnikov se je novi družbi prilagodila. Upošteva nekatere predpise, a se prilagaja okolju. Na drugi strani je skupina fundamentalistov, ki kljub vsemu kaže popolno privrženost

načelom religije. Tretja skupina so predstavniki, ki so v obeh religijah skoraj popolnoma opustili zapovedi in pravila, ker se njihova samoumevnost postavlja pod vprašaj.

Naslednji odgovor na globalizacijo v moderni družbi so socialna omrežja, ki omogočajo povezavo fizično ločenih skupin in s tem pomagajo pri premagovanju marginaliziranosti, s katero se srečujejo pripadniki manjšinske veroizpovedi in je ključnega pomena pri gradnji identitete. Digitalni mediji predstavljajo podporo simbolnim in funkcionalnim dejavnostim in vrednotam verujočim tako individualno kot kolektivno (Karmaruzaman in dr. 2015, 9).

Globalizacija je pojav, katerega vpliv zasledimo v skoraj vseh sferah našega življenja. Z mobilnostjo in možnostjo preseljevanja so se ustvarile manjšine, diaspore in množični turizem. Mnogi verniki želijo tudi pri odhodu iz matične države upoštevati določene zapovedi svoje vere. Pri tem jim je v veliko pomoč svetovni splet s socialnimi omrežji, ki jim omogoča navidezno povezanost s pripadniki lastne vere, kljub razpršenosti po svetu. Aktivno sodelovanje vernikov na socialnih omrežjih omogoča in tudi prisili proizvajalce ter prodajalce, da ponujajo hrano in storitve, ki so v skladu s prehranskimi predpisi. Na podlagi tega lahko sklepamo, da ima globalizacija tako dobre kot tudi manj dobre vplive na upoštevanje prehranskih pravil košerja in halala.

## LITERATURA

1. Barcaffe. 2012. *Barcaffe je za svoje izdelke prejel kosher certifikat*. Dostopno prek: <http://www.barcaffe.com/si/barcaffe-v-gostinstvu/obvestila/barcaffe-je-za-svoje-izdelke-prejel-kosher-certifikat/> (1. december 2015).
2. *Biblija*. Dostopno prek: <http://www.biblija.net/biblija.cgi?l=sl> (1. december 2015).
3. Beck, Ulrich. 2003. *Kaj je globalizacija? Zmote globalizma-odgovori na globalizacijo*. Ljubljana: Krtina.
4. Bs.wikipedia.org. 2016a. *Haram i halal u islamu*. Dostopno prek: [http://bs.wikipedia.org/wiki/Haram\\_i\\_halal\\_u\\_islamu](http://bs.wikipedia.org/wiki/Haram_i_halal_u_islamu) (1. december 2015).
5. --- 2016b. *Kosher restaurant*. Dostopno prek: [https://en.wikipedia.org/wiki/Kosher\\_restaurant](https://en.wikipedia.org/wiki/Kosher_restaurant) (12. januar 2016).
6. --- 2016c. *McDonald Israel*. Dostopno prek: [https://en.wikipedia.org/wiki/McDonald%27s\\_Israel](https://en.wikipedia.org/wiki/McDonald%27s_Israel) (12. januar 2016).
7. Douglas, Mary. 2010. *Čisto in nevarno*. Ljubljana: Študentska založba.
8. *Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin* Ur. l. RS (13.6.1994) MP, št.7-41/1994 (RS 33/1994). Dostopno prek: <http://www.varuh-rs.si/pravni-okvir-in-pristojnosti/mednarodni-pravni-akti-s-podrocja-clovekovih-pravic/svet-evrope/evropska-konvencija-o-varstvu-clovekovih-pravic-in-temeljnih-svoboscin/> (16. april 2016).
9. Ferfila, Bogomil. 2007. *Globaliziranost sodobnega sveta*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
10. Hahonina, Ksenja. 2003. Obredno klanje. *Mladina* (7). Dostopno prek: <http://www.mladina.si/96347/obredno-klanje/> (1. december 2015).
11. Henley, Jon. 2014. *Which restaurant chains have gone halal and why?* Dostopno prek: <http://www.theguardian.com/lifeandstyle/2014/may/07/halal-meat-restaurant-menus-humane-slaughter> (12. januar 2016).
12. Janković, Vladeta. 2000. *Resnice, miti in legende o judovstvu, krščanstvu in islamu*. Ljubljana: Modrijan
13. Jelinčič Boeta, Klemen. 2010. *Uvod v judovstvo*. Celje: Celjska Mohorjeva družba.

14. Kamarulzaman, Yusniza in Ann Veeck, Alhassan G. Mumuni, Mushtaq Luqmani in Zahir A. Quraeshi. 2015. Religion, markets and digital media: seeking halal food in the U.S. *Journal of Macromarketing* 1-12.
15. Mohsen, Alhady in Margit P. Alhady. 2004. *Koran: prevod iz arabskega izvirnika*. Ljubljana: Beletrina.
16. Kurth, Laura in Glaberger, Pieter. 2015. Dealing with tensions of multiculturalism: The politics of ritual slaughter in the Netherlands. *European Journal of Cultural Studies* 2015: 1–20.
17. Lerner, Pablo in Alfredo Rabelo Mordechai. 2006/2007. The prohibition of ritual slaughtering (kosher shechita and halal) and freedom of religion of minorities. *Journal of Law and Religion* 22(1): 1–62.
18. Mausodi F., Gerald. 1993. Kosher food regulation and religion clauses of first amendment. *The University of Chicago Law Review* 60 (2): 667–696.
19. McDonalds UK. 2015. *Why doesn't McDonald's offer Halal food?* Dostopno prek: <http://www.mcdonalds.co.uk/ukhome/whatmakesmcdonalds/questions/food/halal/why-doesnt-mcdonalds-offer-halal-food.html> (12. januar 2016).
20. Morgan, Penny in Lawton, Clive ur. 1996. *Ethical issues in six religious traditions*. Edinburgh: Edinburgh university press.
21. O`Callaghan, Sean. 2011. *Vplivna verstva sveta*. Koper: Ognjišče d.o.o.
22. Partridge, Christopher. 2009. *Verstva sveta*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
23. Pašić, Ahmed. 2005. *Islam in muslimani v Sloveniji*. Tržič: Učila International.
24. Perutnina Ptuj. 2015. *Perutnina pridobila certifikat halal*. Dostopno prek: <http://www.perutnina.si/assets/Certifikati/HALAL-PP-2015.pdf> (12. januar 2016).
25. Pivka. 2005. *Pivka perutninarstvo je pridobila certifikat halal*. Dostopno prek: <http://www.pivkap.si/novice/pivka-perutninarstvo-je-pridobila-certifikat-halal> (1. december 2015).
26. Recepti. 2015. *Verski predpisi o hrani*. Dostopno prek: <http://recepti.najdi.si/enciklopedija/verski-predpisi-o-hrani> (1. december 2015).
27. Religious rules. 2012a. *Judaism food*. Dostopno prek: <http://www.religiousrules.com/Judaismfood12drinks.htm> (1. december 2015).
28. --- 2012b. *Islam food dead meat*. Dostopno prek: <http://www.religiousrules.com/Islamfood03deadmeat.htm> (1. december 2015).

29. --- 2012c. *Islam food swine*. Dostopno prek: <http://www.religiousrules.com/Islamfood05swine.htm> (1. december 2015).
30. Rizman, Rudi. 2014. *Odprte sociološke agende-globalizacija, demokracija in intelektualci*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
31. Robertson, Roland. 1992. *Globalization: Social theory and global culture*. London: Sage publication.
32. Smrke, Marjan. 2000. *Svetovne religije*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
33. --- 2014. Globalizacija in religije: kako prepoznati vzorce v globalnem brskalniku? *Teorija in praksa* 51: 241–261.
34. Szumigalska, Agnieszka in Monika Bazan. 2014. Ritual slaughter issue in Poland: Between religious freedom, legal order and economic-political interest. *Religion and society in central and eastern Europe* 7(1): 53–69.
35. Unterman, Alan. 2001. *Judovstvo*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
36. Us.france.fr. 2015. *Discover the best Kosher gastronomy France has to offer!* Dostopno prek: <http://us.france.fr/en/information/discover-best-kosher-gastronomy-france-has-offer> (12. januar 2016).
37. Vidmar Horvat, Ksenija. 2006. *Globalna kultura*. Ljubljana: Študentska založba.
38. *Zakon o zaščiti živali (ZZZiv-UPB2)*. Ur.l. RS 43/2007. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200743&stevilka=2354> (1. december 2015).
39. Žito. 2014. *Žito pridobil halal certifikat za šumi*. Dostopno prek: <http://www.zito.si/wp-content/uploads/2015/01/halal-sumi-2015.pdf> (1. december 2015).